
Stenografisch verslag van een openbaar verhoor in het kader van de parlementaire ondervragingscommissie Ongewenste beïnvloeding uit onvrije landen (POCOB) op 19 februari 2020 in de Enquêtezaal van het Logement te Den Haag.

Gehoord wordt: mevrouw Pels (emeritus hoogleraar en senior onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut), die wordt bijgestaan door de heer O. de Zwart.

Aanvang: 10.00 uur

Voorzitter: Rog

Griffier: Sjerp

Aanwezige leden van de commissie: Van den Berge, Kuzu, Edgar Mulder, Van Raak, Rog, Schonis, Segers, Stoffer en De Vries.

De **voorzitter**: Goedemorgen. Wij zijn inmiddels aanbeland in de tweede verhoorweek, waarin drie casussen centraal staan. Vandaag verdiept de parlementaire ondervragingscommissie zich in de moskeeschool alFitrah in Utrecht. De vragen gaan onder meer over informeel moskeeonderwijs en de impact hiervan op de jeugd en de gemeenschap. Daarvoor verhoren wij vandaag de bestuursvoorzitter en geestelijk leider van de Stichting alFitrah en de burgemeester van Utrecht, en we beginnen deze verhoordag met een emeritus hoogleraar en senior onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut.

Aan de orde is het openbaar verhoor van mevrouw Pels. Mevrouw Pels, hartelijk welkom bij de parlementaire ondervragingscommissie. U bent emeritus hoogleraar en senior onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut. U heeft de commissie ook een notitie doen toekomen, waarvoor dank. Deze is inmiddels gepubliceerd op de website van de Tweede Kamer.

In dit verhoor stelt de commissie u vragen over ongewenste beïnvloeding van maatschappelijke en religieuze organisaties in Nederland, zoals moskeeën, uit onvrije landen en hoe deze invloed kan worden doorbroken. U wordt gehoord als deskundige en dit verhoor vindt plaats onder ede. U heeft aangegeven de belofte af te leggen en ik verzoek u om met die belofte te bevestigen dat u uw verslag onpartijdig en naar beste weten zult uitbrengen.

In handen van de voorzitter legt mevrouw Pels de belofte af.

De **voorzitter**: U staat nu onder ede. Wij bieden deskundigen en getuigen de gelegenheid om een korte openingsverklaring af te leggen. U heeft aangegeven daar graag gebruik van te maken. Ik bied u daartoe nu de gelegenheid.

Mevrouw **Pels**: Dank u wel. Nederland kent ruim 500 moskeeën, waarvan de meeste religieus onderwijs aanbieden. Terwijl het accent in de jaren tachtig nog lag op strenge discipline en memoriseren van de Koran, is geleidelijk aan een meer kindvriendelijke aanpak ontstaan, met ook aandacht voor Arabische les en religieuze en morele vorming. Wat wel bleef door de jaren heen, is dat de schooltjes grotendeels drijven op vrijwilligers, waarbij er vaak weinig zicht is op de kwaliteit. Ouders van nu kijken steeds kritischer naar het lesaanbod, ook vanuit hun eigen ervaringen als kind. De lessen leverden vaak te weinig op, de stijl was te autoritair en er kwam nauwelijks verbinding tot stand met de leefwereld van kinderen buiten de moskee. Ook het schaarse onderzoek laat zien dat zowel het pedagogisch klimaat als de verbinding met de bredere samenleving nog meer aandacht behoeven. Zoals ook de heer Bouharrou afgelopen maandag stelde, groeit dat inzicht ook in de islamitische gemeenschap.

De situatie op de salafistische moskeeschool van alFitrah is afwijkend. In pedagogisch-didactisch opzicht gaat men zeer professioneel te werk, maar tegelijk wordt gedrag gestimuleerd dat juist afstand tot de samenleving bevordert. Deze combinatie van professionaliteit en afstand vormt een riskant mengsel. De professionele reputatie van de organisatie trekt aan, maar ouders lopen daarmee het risico dat hun kinderen een fundamentalistische

---

en ook anti-integratieve boodschap krijgen ingelepeld. Daarom pleiten wij voor ondersteuning van de beginnende beweging vanuit de mainstream islamitische gemeenschap om tot pedagogische innovatie te komen. Het is nodig om de initiatieven te bundelen, van elkaar te leren en samen te werken aan een kwaliteitskader dat verder richting kan geven. Wij dragen daar vanuit onderzoek graag aan bij. Dank u wel.

De **voorzitter**: Dank u wel, mevrouw Pels. Omdat ik zelf een deel van dit verhoor voor mijn rekening zal nemen, leg ik de vergaderorde in handen van de ondervoorzitter, de heer Van Raak.

Voorzitter: Van Raak

De **voorzitter**: Dit verhoor zal worden afgenomen door de heer Rog en de heer Schonis. Ik geef eerst het woord aan de heer Rog.

De heer **Rog**: Mevrouw Pels, u heeft in uw loopbaan diverse keren onderzoek gedaan naar het moskeeonderwijs, een informele vorm van onderwijs. Waarom kiezen ouders voor hun kinderen voor deze vorm van informeel onderwijs?

Mevrouw **Pels**: Heel veel islamitische ouders achten zichzelf niet voldoende in staat om hun kinderen helemaal in te wijden in de religie en delegeren daarmee een deel van de opvoeding of de educatie van hun kinderen aan dat soort informeel onderwijs. Dit geldt overigens niet alleen voor islamitische ouders. We zien het ook bij christelijke ouders en bij andere signaturen.

De heer **Rog**: De zondagsscholen.

Mevrouw **Pels**: Ja.

De heer **Rog**: En de jongeren die de leeftijd hebben bereikt dat ze zelf keuzes kunnen maken? Wat is hun reden om te kiezen voor deze vormen van moskeeonderwijs?

Mevrouw **Pels**: Ik denk dat die reden hetzelfde is, dat ze zich graag meer verdiepen in hun religieuze achtergrond en dat ze in hun eigen omgeving, bij hun ouders en verder, daarvan onvoldoende vinden.

De heer **Rog**: En is er in de loop der jaren een ontwikkeling geweest in de redenen waarom ouders of kinderen kiezen voor moskeeonderwijs?

Mevrouw **Pels**: Ik denk het eigenlijk niet. Ik verdiep me in deze materie al vanaf de tachtiger jaren. Toen heb ik nog geen onderzoek gedaan naar dit onderwijs, maar ik heb wel altijd veel onderzoek gedaan onder opvoeders van allerlei achtergronden. Vanaf het begin was het duidelijk dat de opvoeders wegen zochten om hun kinderen zich meer in de religie te laten verdiepen. Zij konden dat zelf niet bieden. Dat geldt eigenlijk ook voor jongeren. Dus die behoefte is er altijd geweest en die zien we eigenlijk ook niet minder worden.

De **voorzitter**: En in het aanbod vanuit de andere kant bekeken? Is daar een verandering in gezien in de afgelopen jaren?

Mevrouw **Pels**: Ja, zeker. In de zeventiger en tachtiger jaren van de vorige eeuw, toen de eerste schooltjes kwamen, zagen we dat ze nog veel leken op het traditionele Koranonderwijs, zoals je dat ook in de landen van herkomst nog wel ziet. Maar vrij snel is er een beweging op gang gekomen van verandering, waarschijnlijk ook onder invloed van de kennismaking met de Nederlandse samenleving, het Nederlandse onderwijs. Het is allemaal kindvriendelijker geworden en er is ook verruiming gekomen van de lesstof. Het gaat niet meer alleen om het uit het hoofd leren van de Koran, maar ook om het leren daarover, over de religie, en om religieuze vorming en morele vorming.

De heer **Rog**: U geeft aan dat er sprake is van verbreding van het aanbod; ook meer over hoe men in de samenleving kan staan en religieuze vorming. Tegelijkertijd heeft u in uw openingsverklaring aangegeven dat er rond

alFitrah sprake is van een fundamentalistische vorm van moskeeonderwijs. Kunt u dat duiden? Hoe is de ontwikkeling wat betreft de verschillende stromingen van de islam?

Mevrouw **Pels**: Dat is op zich niet een thema waar ik mij als pedagoog zeer in heb verdiept. Ik heb echt ... Mijn kennis berust vooral op de onderzoeken naar het moskeeonderwijs. Maar wat ik zo weet uit de literatuur -- het is de afgelopen weken ook wel langsgekomen hier -- is dat er geleidelijk ... In het begin konden we nog niet zo spreken van een duidelijke richting van meer fundamentalisme. Dat is in de loop van zeg maar deze eeuw tot ontwikkeling gekomen. Dat zien we ook terug, hoewel we daar feitelijk totaal geen gegevens over hebben, in de opkomst van meer salafistisch moskeeonderwijs. Er is door mijn voorgangers al aangegeven dat er naar schatting zo'n tien à vijftien salafistische moskeeën zijn in Nederland. We kunnen ervan uitgaan dat het aantal moskeeschooltjes van die signatuur ook ongeveer op zo'n aantal uitkomt.

De heer **Rog**: En heeft u er inzicht in of die salafistische moskeescholen een relatief groot bereik hebben ten opzichte van de overige moskeescholen?

Mevrouw **Pels**: Als je kijkt naar het geheel, denk ik dat de mainstreamschooltjes van meer gematigde signatuur verreweg in de meerderheid zijn en deze scholen in de minderheid. Naar verluidt -- nogmaals, we weten er erg weinig van -- neemt het aantal salafistische moskeeën wel toe, ook door, zoals we hebben gehoord, de overname door de jongere, meer orthodoxe generatie van een aantal moskeeën. Maar het is nog steeds een fractie van het geheel.

De heer **Rog**: Dat volgt inderdaad logisch uit uw uitspraak dat er tien tot vijftien salafistische moskeeën zijn met ook een moskeeschool. Daarnaast zijn er ongeveer 400 andere islamitische moskeeën met dus vaak ook moskeeonderwijs. Maar mijn vraag was of die salafistische moskeeën met hun salafistisch moskeeonderwijs een relatief groot bereik hebben. Kunt u daar iets over zeggen?

Mevrouw **Pels**: Nee.

De heer **Rog**: Dat weet u niet.

Mevrouw **Pels**: Nee, dat weet ik niet.

De heer **Rog**: Geldt dat concreet voor de casus die wij vandaag bij de kop hebben wel: de moskeeschool alFitrah in Utrecht?

Mevrouw **Pels**: Op dit moment is het ook moeilijk om daar een uitspraak over te doen. We hebben gezien dat, ook naar aanleiding van onze onderzoeken, het bezoekersaantal wat is afgenomen. Maar hoe het op dit moment staat, weten we eigenlijk niet. Ik vernam wel van de heer Bouharrou, dus via uw verhoor van hem, dat bijvoorbeeld de alFitrah-organisatie ook klasjes elders heeft. Dat wist ik niet, moet ik zeggen.

De heer **Rog**: Dat was u niet bekend?

Mevrouw **Pels**: Nee, dat was mij niet bekend.

De heer **Rog**: U heeft onderzoek gedaan bij alFitrah. Wat was de hoofdvraag van uw tweede onderzoeksopdracht?

Mevrouw **Pels**: Het tweede onderzoek ... Het is belangrijk om te zeggen dat dat het buitenperspectief betrof, dus het perspectief van mensen die ooit leerling zijn geweest of ouder van een leerling en andere relatieve buitenstaanders, op wat daar gebeurt. Het hoofddoel van dat onderzoek was om te kijken naar de behoefte van de populatie, de deelnemers -- waarom gaan ze daarnaartoe? -- en naar de invloeden van de organisatie op de deelnemers, en niet alleen op hen maar ook op de bredere samenleving, ook de moslimgemeenschap in Utrecht.

De heer **Rog**: Hoe heeft u dat onderzoek uitgevoerd?

Mevrouw **Pels**: We hebben ongeveer ... Het was uitsluitend via interviews, kwalitatieve interviews, met een vijftigtal respondenten, personen van allerlei ...

De heer **Rog**: Kwalitatieve interviews. Dat zijn dan gesprekken, een-op-een, met deze deelnemers?

Mevrouw **Pels**: Ja, een-op-eengesprekken.

De heer **Rog**: Oud-leerlingen, oud-docenten.

Mevrouw **Pels**: Oud-leerlingen, ouders van oud-leerlingen, niet zo veel docenten, ook directeuren van een paar basisscholen die leerlingen van alFitrah tot hun populatie rekenden, mensen uit welzijnswerk waar jongeren van alFitrah over de vloer komen, politiemensen, mensen uit de islamitische gemeenschap. Ik denk dat dat het wel zo'n beetje was.

De heer **Rog**: Hoe zou u omschrijven dat het moskeeonderwijs bij alFitrah eruitziet? Wat waren uw conclusies?

Mevrouw **Pels**: De conclusies waren tweeledig; ik gaf het net eigenlijk al kort aan. Aan de ene kant zien we dat ... Kijk, wij kijken altijd naar twee aspecten. Eigenlijk doen we dat in al ons onderzoek. Aan de ene kant: wat is de pedagogische stand van zaken, dus de lesstijl, de voorbereiding van leerkrachten, vrijwilligers enzovoort? En aan de andere kant kijken we ook altijd wat er gebeurt op inhoud, met name als het gaat om verbinding met de Nederlandse samenleving, met de bredere samenleving, of afstand tot de samenleving. Dat zijn twee grote criteria waar we naar kijken. Op het eerste punt was onze conclusie dat het er daar behoorlijk professioneel aan toegaat. Dus in pedagogisch-didactisch opzicht kan zo'n organisatie zich redelijk meten -- niet in alle opzichten, maar in veel opzichten -- met bijvoorbeeld wat het reguliere onderwijs op dat punt biedt. Maar inhoudelijk gezien is er reden tot zorg, omdat de boodschap een zeer dogmatische is en

---

leerlingen en ook andere deelnemers leert zich te voegen naar, laten we maar zeggen, de zuivere islam, met alle consequenties van dien. Dat betekent dat je jezelf eigenlijk uitsluit van allerlei praktijken, zoals kinderen die ontmoedigd worden om mee te doen aan sinterklaas- en kerstmisviering, om naar muziek te luisteren, te dansen en dat soort dingen. Of handen schudden tussen de seksen.

De heer **Rog**: Dank u wel. Mijn collega zal straks nog nader ingaan op de impact, ook op de gemeenschap. Werkte alFitrah mee aan dit onderzoek, aan het tweede onderzoek?

Mevrouw **Pels**: Ja. Het tweede onderzoek niet. Het eerste onderzoek wel.

De heer **Rog**: Het eerste onderzoek wel.

Mevrouw **Pels**: Maar omdat men niet tevreden was over de resultaten, althans de negatieve resultaten -- over de positieve resultaten was men wel tevreden -- ...

De heer **Rog**: Kijk.

Mevrouw **Pels**: Vanwege die ontevredenheid heeft men geweigerd aan het vervolgonderzoek deel te nemen.

De heer **Rog**: Ik las in uw notitie die u de Kamer heeft doen toekomen: "Om draagvlak te creëren en behouden werden keuzen voor te observeren lessen, te interviewen leerkrachten, ouders en leerlingen in samenspraak gemaakt." Dat was bij het eerste ...

Mevrouw **Pels**: Dat gold voor het eerste onderzoek, ja.

De heer **Rog**: Is dat een methode om de best mogelijke objectieve informatie boven water te krijgen, denkt u?

Mevrouw **Pels**: Dat is een goede vraag, die ook gesteld moet worden. Kijk, het belangrijkste is ... Ik denk ook ... Nou ja, ik wil niet onbescheiden zijn, maar wij hebben over de jaren heen toegang gekregen tot moskeeën, terwijl die wereld niet altijd heel open is. Er is sprake van geslotenheid, en dat heeft ook te maken met wantrouwen over "wat gebeurt er met de gegevens die wij zomaar verstrekken?" De wereld buiten de moskee kijkt natuurlijk ook met argusogen naar die wereld. In zekere zin is het dus ook wel te begrijpen dat men terughoudend is. Wij zijn erin geslaagd om toegang te krijgen tot moskeeën en daarbij is het wekken van vertrouwen over je intenties heel erg belangrijk; het maken van afspraken. Een van die afspraken is dat je in gezamenlijk overleg bepaalt waar we mogen kijken en wie we mogen spreken. Dat gold voor het eerste onderzoek. In het tweede onderzoek konden we als het ware onze eigen gang gaan, omdat er geen medewerking meer was. Maar het uitgangspunt is dat je in samenspraak tot dat soort afspraken komt over hoe het onderzoek plaatsvindt. Dat kan uiteraard het nadeel hebben dat men selecteert. Dat kan zijn, dat je alleen maar de mooie kanten ziet. Aan de andere kant is ons onderzoek altijd zo diepgaand dat ... Je kunt niet alles liegen. Als wij een aantal dagdelen observeren, dan zien we als professionals, als pedagogen, heel erg veel. Kijk, zou er wel geslagen worden, dan gebeurt dat daar natuurlijk niet, maar de huis-tuin-en-keukenpraktijk en -lesstijl zie je daar heel goed.

De heer **Rog**: Maar het is wel opvallend dat het eerste onderzoek een stuk milder beeld gaf van alFitrah dan het tweede onderzoek.

Mevrouw **Pels**: Ja. Dat had niet zozeer te maken met de aanpak waar ik het net over had, maar meer met de opdracht, die in het eerste geval -- dat geldt eigenlijk voor heel veel van ons onderzoek -- ... Het uitgangspunt, ook van de opdrachtgever, in dit geval de gemeente Utrecht, was om de lijnen open te houden en te kijken naar het pedagogische klimaat en op basis daarvan samen eventueel te kijken wat er gedaan kan worden om dat verder te verbeteren. Dat is een heel ander uitgangspunt dan bij dat laatste alFitrah-onderzoek. Daar ging het echt over de invloeden op de deelnemers en de omgeving en over het buitenperspectief. In het eerste onderzoek ging het

dus om het binnenperspectief. Dat is ook heel belangrijk als je dat soort onderzoek doet. Waar staan we in pedagogisch opzicht, waar willen we heen en hoe kunnen we dat verbeteren? Dan is het heel erg belangrijk dat je dat samen doet. Sowieso, maar daar komen we denk ik straks nog op, is voor verbetering van je eigen kwaliteit -- dat geldt voor allerlei praktijken, dus ook voor het moskeeonderwijs, en het geldt ook voor het reguliere onderwijs -- zelfbeoordeling, zelfregulatie, een sine qua non. Het is de eigen verantwoordelijkheid om de situatie te verbeteren. Wij vinden het belangrijk om daaraan dienend te zijn, aan die ontwikkeling.

De heer **Rog**: En als we kijken naar dat pedagogisch klimaat -- ik heb ook uw tweede rapport zorgvuldig gelezen -- dan denk ik dat we kunnen vaststellen dat daar wel wat over gezegd wordt. Dat is toch van een andere orde, ook negatievere kanten, dan in het eerste rapport. Zou dat toch te maken kunnen hebben met de keuze voor wie geïnterviewd wordt?

Mevrouw **Pels**: Nou, dat zou natuurlijk best kunnen. We hebben duidelijk te maken met mensen die bereid waren om zich kritisch op te stellen. Eigenlijk vormen die twee onderzoeken samen, vind ik zelf, een goed geheel. Eerst het perspectief van binnen en dan het perspectief van buiten. Maar ongetwijfeld is de toon kritischer, omdat we ook mensen hebben gesproken die daar vertrokken zijn en die bereid waren om, nou ja, ook hun kritische standpunten met ons te delen. Overigens vind ik het ook wel belangrijk om daaraan toe te voegen dat veel van die mensen die we hebben gesproken, ook ouders van ex-leerlingen en collega's uit de islamitische gemeenschap, lang niet alleen maar kritisch waren maar zich op onderdelen ook positief hebben uitgelaten. Dat hebben we ook in het rapport vermeld. Het is niet alleen maar kritiek.

De heer **Rog**: Nee. Zou u voor ons kunnen omschrijven welke rol Suhayb Salam speelt bij de vormgeving van het onderwijs bij alFitrah?

Mevrouw **Pels**: Ja. Het is niet een heel gemakkelijke vraag, omdat hij van de leiding de enige was die wij hebben gesproken. Tegelijk zegt dat misschien

ook wel wat over het hiërarchische karakter van dat bedrijf, om het zo maar te noemen, en zijn positie daarin. Hij is echt de leider. Ik denk dat hij heel veel bepaalt van wat daar gebeurt.

De heer **Rog**: Gaat dat ook over de lesmaterialen, of gaat het alleen over de pedagogisch-didactische aanpak?

Mevrouw **Pels**: Ik denk dat het gaat over de grote lijn. Maar ik denk ook wel over die beide kanten, dus de professionaliteit -- daar staat hij echt vierkant achter, dat komt denk ik echt bij hem vandaan, die wens om dat zo aan te pakken -- en aan de andere kant die dogmatische, fundamentalistische, of hoe we dat ook noemen, boodschap. Wat beide punten betreft is hij degene die denk ik de toon zet.

De heer **Rog**: We hadden de heer Bouharrou hier eerder deze week. Hij gaf inderdaad aan dat de invloed op het salafistische moskeeonderwijs van de heer Salam zich verder verspreidt over Nederland. We hadden het er net al kort over. Dat is iets wat u in uw onderzoeken niet hebt kunnen vaststellen?

Mevrouw **Pels**: Nee. Nou ja, het staat denk ik ook niet verder in onze rapporten. In die tijd -- dat is ook alweer, wat zal het zijn, twee jaar geleden -- in 2018 voornamelijk was er wel, ook in het eerste onderzoek, sprake van uitbreiding, dus nieuwe branches in andere steden. Maar dit van die klasjes, die toch wat minder een organisatie hebben, bijvoorbeeld daar in Nijmegen? Nogmaals, dat was mij niet ter ore gekomen. Maar dat de organisatie zich aan het verbreden was met ook branches in andere steden, dat ze zich aan het ontwikkelen was ...

De heer **Rog**: Branches.

Mevrouw **Pels**: Ja, want het is ook een bedrijf, natuurlijk. Dat wisten we toen wel. Ik zou alleen echt niet durven zeggen hoe het daar nu mee staat.

De heer **Rog**: U gaf aan dat u door het onderzoek en het aanwezig zijn in lessen denkt een goed beeld te kunnen krijgen, ook ten aanzien van de vraag of er gelogen wordt of niet. Heeft u de indruk dat er andere informatie gegeven wordt dan er intern wordt gegeven? De heer Schoof bijvoorbeeld had het over "gespleten tong" of "façadepolitiek".

Mevrouw **Pels**: Als je het echt hebt over de lessen zelf, die wij ook geobserveerd hebben, denk ik dat dat niet het geval is. Wat kinderen daar leren, komt overeen met hoe bijvoorbeeld de heer Salam zich naar buiten manifesteert. Het kernpunt is dat je een goede moslim moet zijn en dat betekent in dat geval dat je je moet onderwerpen aan de zuivere leer, zoals die in de Koran staat en in de soenna, dus de verhalen over de profeet. Daar hebben we ook voorbeelden van gezien, dat kinderen daarover te horen krijgen als ze afwijken van de norm, bijvoorbeeld dat Allah dan zal straffen. Dat is uiteindelijk de laatste instantie. Wat we in de lessen daarover gezien hebben, is ... Ik moet erbij zeggen dat die lessen vergeleken bij andere observaties die we hebben gedaan, er in die zin modern uitzagen dat er best interactie is tussen kinderen en leerkrachten. Ze mogen ook vragen stellen, maar uiteindelijk heeft de leerkracht het laatste woord en uiteindelijk heeft Allah het laatste woord. Dus wij concluderen ook dat het zelfstandig leren denken, het autonoom kritisch leren denken, niet aangemoedigd wordt in dat onderwijs. Maar dat is ook iets wat we gewoon hebben kunnen observeren.

De heer **Rog**: Begrijp ik u goed dat u zegt dat er verschil was tussen de lessen die in samenspraak bezocht zijn en het beeld dat u kreeg vanuit het kwalitatieve onderzoek onder oud-leerlingen?

Mevrouw **Pels**: Nou, dat beeld heeft eigenlijk niet zozeer betrekking op ... Dat meer negatieve beeld -- daar doelt u denk ik op -- heeft eigenlijk niet zozeer betrekking op de lessen zelf, maar meer op de sfeer eromheen van druk tot conformisme. Ik denk dat het belangrijk is om te begrijpen dat lang niet alle leerlingen, kinderen of volwassen leerlingen, salafistisch zijn. Heel veel deelnemers komen af op de professionaliteit en de reputatie van de stichting, de kennisreputatie ook. Die willen kennis opdoen, want in hun eigen verleden

-- dat zeggen veel ouders van nu -- was dat nog weleens anders. Je leerde eigenlijk niks. Mensen willen dat echt anders, maar dat wil niet zeggen dat ze daar allemaal ook komen omdat ze die dogmatische leer aanhangen. Daar gaan die gesprekken in met name het tweede onderzoek vaak over. Zeker mensen die wat meer gematigd van signatuur zijn of die heel onzeker zijn, die het allemaal nog niet weten, voelen zich onder druk staan om zich te conformeren aan hoe het hoort volgens de leer van alFitrah. Die druk kan soms ernstig zijn. Dat hebben we ook gehoord van ex-leerlingen en ouders, dat kinderen soms echt angstig werden omdat er gedreigd werd: ze zouden in de hel komen, in het hellevuur. Maar dat is meer de sfeer eromheen, soms ook van intimidatie. Dat hebben we ook wel gehoord van andere deelnemers, van meisjes, jonge vrouwen. Die komen daar ook. Er is ook hulpverlening gericht op jonge vrouwen. De norm is dan bijvoorbeeld dat je niet alleen uitgaat of op schoolreisje meegaat, dus dat je altijd gechaperonneerd moet worden. Ze kregen echt op hun kop en werden geïntimideerd als dat wel was gebeurd.

De heer **Schonis**: Mevrouw Pels, we hadden hier aan het begin van de verhoren meneer Schoof; we hadden het er net nog over bij meneer Rog. Hij gaf aan dat het beeld wel is dat kinderen al op vrij jonge leeftijd met dit salafistische gedachtegoed worden geconfronteerd, zoals u dat net ook beschrijft. Heeft u dat ook bij alFitrah waargenomen, dat vrij jonge kinderen al meegenomen worden in deze lijn?

Mevrouw **Pels**: Ja. Ik denk ook dat ik daar al het een en ander over verteld heb. We hebben het over lesaanbod voor kinderen vanaf 4 jaar, 4 of 5, tot 12. Dat is dan het schooltje Dar al-Hudaa. Dan heb je oudere leerlingen die ook les krijgen. Dan heb je het over onderwijs in de Koran, maar ook in religieuze vorming, morele vorming. Daar komen die dogma's langzamerhand binnen bij de kinderen.

De heer **Schonis**: En hoeveel uur per week ongeveer krijgen die kinderen les?

Mevrouw **Pels**: Bij alFitrah is dat veertien uur.

De heer **Schonis**: Veertien uur per week.

Mevrouw **Pels**: Ja.

De heer **Schonis**: En dat is voor alle klasjes ongeveer hetzelfde?

Mevrouw **Pels**: Ja, ik dacht het wel. Misschien dat het voor de jongste kinderen nog wat korter is, maar dan gaat het al gauw naar veertien uur toe.

De heer **Schonis**: U gaf net aan dat er bij het eerste onderzoek ook positieve bevindingen gemeld zijn. Kunt u eens wat vertellen over de positieve bevindingen die u heeft waargenomen?

Mevrouw **Pels**: Ja. Overigens ook bij het tweede onderzoek. Voor bezoekers is belangrijk -- daar is ook echt behoefte aan; dat is toen echt heel consistent naar voren gekomen, ook uit commentaren van mensen uit het tweede onderzoek -- dat alFitrah een tweede huis, een tweede thuis, is. Je kunt daar jezelf zijn als moslim. Je voelt je geaccepteerd als moslim. Eigenlijk zeggen mensen daar vaak meteen achteraan: dat is in de buitenwereld wel anders. Dat is ook een van de zaken die aantrekkelijk zijn voor mensen om daar te komen: dat je niet op je hoede hoeft te zijn vanwege je religieuze achtergrond, omdat daar in samenleving nogal negatief naar wordt gekeken, maar dat je daar geaccepteerd wordt als jezelf. Dat is één aspect. Het andere is het brede aanbod. Het gaat niet alleen maar om religieuze educatie, maar ook om vrijetijdsaanbod. Er wordt aan liefdadigheid gedaan in de wijk daar, in Overvecht. Je kunt dus ook als islamitische vrijwilliger, als het ware, aan de slag als je dat graag wilt.

De heer **Schonis**: Wat kun je dan doen als islamitische vrijwilliger? Waar moet ik aan denken?

Mevrouw **Pels**: Nou, er wordt veel vrijwilligerswerk vanuit alFitrah gedaan. Althans, dat gold in die tijd. Bij het tweede onderzoek zijn we daar niet zo op ingegaan. Ook jonge mensen gingen de buurt in en gingen mensen helpen die in de problemen waren of hulp nodig hadden met hun huis, of vormen van mantelzorg. Het kon heel verschillende kanten op gaan.

De heer **Schonis**: Maar het activeerde mensen om actief in de wijk betrokken te raken?

Mevrouw **Pels**: Ja, zeker, maar wel vanuit hun religieuze achtergrond.

De heer **Schonis**: U zegt: het bood mensen echt een tweede thuis.

Mevrouw **Pels**: Ja.

De heer **Schonis**: Het bevestigde hun identiteit.

Mevrouw **Pels**: Jazeker, ja.

De heer **Schonis**: We hebben het net al even over de negatieve kanten gehad. Kunt u dat nog wat meer duiden? Welke negatieve aspecten heeft u in uw onderzoek benoemd?

Mevrouw **Pels**: Ja. Ik heb het al kort aangegeven. De boodschap is zeer fundamentalistisch, heel dogmatisch. We hebben het al gehad over het onderwijs aan de kinderen. Die krijgen dat ook mee. Dat betekent ook dat ze als het ware ontmoedigd kunnen raken om bijvoorbeeld mee te doen op de reguliere school waar ze komen. De meesten komen op regulier basisonderwijs, niet islamitisch. Het meedoen aan vieringen: kinderen worden soms ook angstig gemaakt om daaraan mee te doen. Het hangt ook een beetje van de ouders af, hoe die erin staan.

De heer **Schonis**: Wat gebeurt er dan met die kinderen? Die krijgen dan op de koranschool iets te horen wat ze angstig maakt op de reguliere basisschool?

Mevrouw **Pels**: Nou ja, omdat ze te horen krijgen dat het meedoen aan Kerstmis of Sinterklaas niet hoort, niet goed is. Dat is afwijken van de norm die alFitrah stelt. Tegelijk wordt er altijd ook wel bij gezegd: het is je eigen verantwoordelijkheid, het is je eigen keuze om dat al of niet te doen. Maar een kind, en zelfs een ouder, is natuurlijk wel gevoelig voor dat soort druk, dus mensen worstelen daarmee. Er zijn deelnemers, ook ouders, die het prima vinden, want die staan daar zelf ook helemaal achter, maar anderen worstelen daar echt mee, met hoe ze daarmee moeten omgaan.

Een ander belangrijk aspect vind ik zelf ook dat we uit een lezing van de heer Salam weten dat hij ouders ook waarschuwt voor het reguliere onderwijs, omdat dat het verwerkingssysteem -- dat is een letterlijke term -- van kinderen kan corrumperen, kan bederven. Daarmee bedoelt hij dat het reguliere onderwijs eigenlijk te veel het kritische vermogen, het vermogen tot autonoom denken, stimuleert. Dus dat zijn wat de lessen betreft negatieve aspecten, maar ook volwassenen kunnen druk ondergaan. We weten dat ...

De heer **Schonis**: Laten we eerst even bij de kinderen blijven. We hebben hier afgelopen week natuurlijk ook meneer Meijs gehad, een deskundige die ook veel bij reguliere onderwijsinstellingen komt. Hij schetste een beeld dat hij een soort segregatie had waargenomen, op eigenlijk heel veel scholen, die dan ook bij hem aanklopten met een hulpvraag. Denkt u dat het onderwijs zoals dat bij alFitrah is gegeven, bijdraagt aan het ontstaan van de segregatie die de heer Meijs heeft waargenomen op reguliere scholen?

Mevrouw **Pels**: Ja. Dat zou heel goed kunnen, omdat kinderen die dogma's krijgen aangeleerd, ook over handen schudden van de andere sekse, over kleding, enzovoort. Maar een belangrijk element is ook nog dat alFitrah eigenlijk ook missionair is. Een doel van de stichting is ook de eigen visie op de leer uit te dragen. Ook kinderen krijgen eigenlijk al aangeleerd dat ze anderen mogen aanspreken op hun foute gedrag. Daar hebben we ook wel voorbeelden van gezien en dat hebben we ook veel gehoord. Ze doen dat overigens ook thuis, dus ook ouders kunnen worden aangesproken door leerlingen van alFitrah, maar ook andere moslimkinderen of andersdenkenden.

De heer **Schonis**: Dus het beeld dat meneer Meijs schetste, dat hij segregatie kon waarnemen op een reguliere onderwijsinstelling, het onderwijs zoals dat bij alFitrah wordt gegeven als Koranonderwijs, daarvan zegt u: dat zou best weleens kunnen bijdragen aan het ontstaan van een kloof in reguliere onderwijsinstellingen?

Mevrouw **Pels**: Ja. Ik denk wel dat het belangrijk is om het over "bijdragen" te hebben. Het is niet de enige oorzaak, want we weten dat sociale segregatie ook plaatsvindt zonder dit soort invloeden.

De heer **Schonis**: Maar het is wel een bijdrage, zegt u?

Mevrouw **Pels**: Het kan bijdragen, omdat kinderen leren afstand te nemen tot een ander, zich af te sluiten of voorzichtig te zijn met anderen.

De heer **Schonis**: We hebben het net gehad over de klassen die bij alFitrah waren, met verschillende leeftijdscategorieën. Het begon met kinderen van ongeveer een jaar of 5. Is er ook kinderopvang bij alFitrah? Weet u dat? Heeft u dat gezien?

Mevrouw **Pels**: Nee, ik dacht het niet, maar pin me er niet op vast. Het staat me niet zo bij, nee.

De heer **Schonis**: Het staat u in ieder geval niet concreet bij dat er kinderopvang bij alFitrah plaatsvindt?

Mevrouw **Pels**: Nee, nee. Dat sluit niet uit dat daar ook gewoon kleine kinderen komen, omdat ouders daar voor allerlei activiteiten komen en misschien hun kleine kinderen vaak ook meenemen.

Ik neem even een slokje water.

De heer **Schonis**: Ga uw gang. U had het net over de kinderen. Daarna wilde u een overstap maken naar ouders. Wat voor beeld had u bij de ouders? Wat voor effect heeft u daarop waargenomen?

Mevrouw **Pels**: Wat ik zal zei: sommige ouders raken heel geïrriteerd, doordat hun kinderen hen aanspreken op bijvoorbeeld hun kleding of hun gedrag. Dus het kan ook een splijtzwam betekenen in gezinnen. De relaties in gezinnen kunnen erdoor verstoord raken. Ouders nemen soms ook waar dat hun kinderen angstig worden door de lessen. Dit zijn dan vooral geluiden uit het tweede onderzoek. Ouders kunnen zichzelf ook onder druk gezet voelen, want het is ook wel belangrijk om te vermelden -- dat is denk ik ook nog een uitzonderlijk aspect aan deze organisatie -- dat er ontzettend veel werk wordt gemaakt van ouderbetrokkenheid. Er wordt ook een hele cursus aan ouders aangeboden over opvoeding. Daar leren ze dus ook die ...

De heer **Schonis**: Dus naast onderwijs wordt ouders ook ...

Mevrouw **Pels**: Er is eigenlijk ook opvoedondersteuning vanuit, zeg maar, de religieuze leer van alFitrah.

De heer **Schonis**: Waar bestaat die ondersteuning uit?

Mevrouw **Pels**: Daar hebben we ons op zich niet zo heel erg in verdiept, maar ik denk dat ouders daar ook leren hoe het hoort, over de dogma's, hoe je je kind hoort op te voeden, wat wel en niet belangrijk is voor jongens en meisjes bijvoorbeeld, scheiding tussen de seksen ...

De heer **Schonis**: Er wordt een soort totaalpakket aangeboden bij alFitrah, zegt u, zowel voor kinderen als voor de ouders?

Mevrouw **Pels**: Zeker. Ook voor de ouders. Daarnaast is er ook hulpverlening. Ik zei het al. Nou, ja, daar zit aan de ene kant ook wel ... Het gaat vaak om mensen, ook jonge mensen, jongemannen, meisjes, jonge vrouwen, die geïsoleerd zijn geraakt, ook in hun eigen gemeenschap, die soms zelfs uitgestoten zijn, bijvoorbeeld omdat ze met een loverboy en dat soort problematiek zitten of in de criminaliteit zijn terechtgekomen.

De heer **Schonis**: Wat doet alFitrah dan voor hen?

Mevrouw **Pels**: Die kinderen of die jonge mensen krijgen daar opvang en ...

De heer **Schonis**: Opvang?

Mevrouw **Pels**: Ja, die krijgen daar opvang en ook hulpverlening, waarbij ...

De heer **Schonis**: Wat voor hulpverlening?

Mevrouw **Pels**: Ja, die is niet zozeer te vergelijken met bijvoorbeeld professionele jeugdzorg, maar de opvang bestaat er vooral uit dat ze opgenomen worden in de leer. Vanuit die leer, waar onder andere gezegd wordt dat je niet mag stelen en dat je je fatsoenlijk moet gedragen, dat je respect moet hebben enzovoort, vanuit die basisaspecten, van de normen en waarden, worden mensen opgenomen in de zuivere leer. We hebben, zeker in het tweede onderzoek, ook verhalen gehoord van deelnemers of ex-deelnemers dat dat ook betekent dat die jonge mensen zich dan ook anders gaan kleden, dus meer met lange bedekkende kleding, dat ze zich anders gaan gedragen en dat ze ook meer zelf missionair gaan worden. Maar de opname in de leer betekent wel dat ze afstand doen van dat, zeg maar, slechte gedrag.

Een tweede punt daarbij is ... Ik zei net al: het is een thuis. De organisatie biedt een thuis. Dat geldt zeker voor dit soort mensen, die uitgestoten zijn, die soms ook in hun eigen kring, hun eigen familie of eigen gemeenschap niet meer geaccepteerd worden. Ze komen daar wel. Ze worden daar wel met open armen ontvangen.

De heer **Schonis**: Dus ze krijgen daar wel de aandacht die ze in de maatschappij of in hun eigen gemeenschap niet krijgen?

Mevrouw **Pels**: Ja, en eigenlijk krijgen ze daar ook een nieuw sociaal netwerk.

De heer **Schonis**: Krijgen ze ook wel toegang tot de reguliere zorg, als ze daar eenmaal binnengekomen zijn? Kunnen ze wel naar gewone ...

Mevrouw **Pels**: Dat is een van de risico's waar we op hebben gewezen. Sowieso is de afstand tot allerlei instituties buiten de eigen organisatie groot. Er is heel weinig dialoog, heel weinig gesprek, in de wijk bijvoorbeeld, in

Overvecht, met allerlei aanpalende organisaties. Dat geldt ook voor bijvoorbeeld scholen, maar dat geldt ook voor de jeugdzorg en de hulpverlening. Er is eigenlijk geen link. Dus als het nodig zou zijn, dan is het niet zo dat alFitrah mensen doorverwijst naar de professionele zorg. Dat is wel een risico.

De heer **Schonis**: Ze houden het binnen de eigen organisatie, zegt u?

Mevrouw **Pels**: Ja.

De heer **Schonis**: Op welk punt, denkt u, wordt dit type onderwijs en dit type maatschappelijke hulpverlening ongewenst? Waar zit dat kantelpunt voor u?

Mevrouw **Pels**: Nou, daar, denk ik. Ik denk dat het ook nog belangrijk is om te vermelden dat we het over mensen hebben die heel moeilijk toegang vinden, zoeken, krijgen, tot de reguliere hulpverlening. De afstand is vaak heel groot. Er is wantrouwen. Dat is in zekere zin ook begrijpelijk, omdat de hulpverlening niet vanuit, zeg maar, de religieuze achtergrond opereert of kijkt naar problemen en hun oplossing. Dus mensen voelen een grote afstand en zijn vaak ook bang voor niet-erkenning van wie zij zijn, van hun identiteit, als ze naar de reguliere hulpverlening stappen. Het is een probleem dat aan twee kanten speelt. Wij zeggen ook in de aanbevelingen in het laatste onderzoek: de culturele sensitiviteit, zoals dat dan mooi heet, van de reguliere hulpverlening moet ook echt beter. We hebben allemaal altijd de mond vol van maatwerk. Dat geldt voor elke burger die zich aandient bij de diensten van de hulpverlening. Maar dat maatwerk moet eigenlijk ook gelden voor deze nieuwe populatie. Dus de afstand tot de reguliere hulpverlening maakt dat dit dan een beetje de enige plek is waar je het gevoel hebt: hier mag ik wel zijn, met mijn hele hebben en houden.

De heer **Schonis**: Maar dat is heel specifiek de maatschappelijke zorg. U zegt eigenlijk: op het moment dat een zorgvraag niet automatisch wordt doorverwezen naar de instanties, dan zit daar wel een zekere spanning. En bij het onderwijs?

Mevrouw **Pels**: Ja. Nou, ja, en dat tweede aspect -- ik denk dat u daar misschien op doelt -- is dat, zoals ik net al zei, de hulpverlening er in belangrijke mate uit bestaat dat je als het ware een nieuwe identiteit krijgt of ontwikkelt. Dat is een identiteit die gevuld is met de meer fundamentalistische achtergrond vanuit de leer van alFitrah. Net zoals bij jongere kinderen kan ook hier ... We hebben het vaak over kwetsbare mensen die vatbaar zijn voor druk, die gevoelig zijn voor invloeden van buiten, zeker als ze ook kwetsbaar in de samenleving staan en eigenlijk nergens houvast vinden.

De heer **Schonis**: Dat is heel erg de maatschappelijkezorgkant, die u net beschrijft. Bent u ook andere dingen tegengekomen binnen het onderwijs? Bent u dingen tegengekomen, van onze normen en waarden in onze Nederlandse maatschappij, onze democratische rechtsstaat, waarover binnen het onderwijs dingen worden verteld die daar haaks op staan? Bent u daar concrete voorbeelden van tegengekomen?

Mevrouw **Pels**: Ja. Binnen het onderwijs niet, wel daarbuiten.

De heer **Schonis**: Binnen het onderwijs niet?

Mevrouw **Pels**: Nee.

De heer **Schonis**: Wel daarbuiten. Wat bent u daarbuiten tegengekomen?

Mevrouw **Pels**: Nou, ja, er zijn voorbeelden van dat de stichting, maar dan heb ik het over de bredere stichting, niet zozeer het onderwijs ... Daar zijn ook uitspraken, soms ook fatwa's, maar ook uitspraken ...

De heer **Schonis**: Wat is een fatwa? Wat bedoelt u daarmee?

Mevrouw **Pels**: Een gebod vanuit de leer.

De heer **Schonis**: Een religieus gebod?

Mevrouw **Pels**: Ja, een religieus gebod. Anderen die u spreekt kunnen daar ongetwijfeld meer over vertellen dan ik. Maar in ieder geval zijn er uitspraken die gedaan worden, bijvoorbeeld door de leider, over verkiezingen. Daar hebben we voorbeelden van gehoord: het lijkt erop dat het niet verstandig is om deel te nemen aan democratische verkiezingen, om te gaan stemmen dus.

De heer **Schonis**: Er werd vanuit de leiding gezegd: je moet niet gaan stemmen?

Mevrouw **Pels**: Ja, maar dat was meer in het verleden. De laatste berichten zijn dat de uitspraken op dat punt wat gematigder zijn geworden, maar wel met een stemadvies op DENK, omdat DENK natuurlijk bekendstaat als een partij die islamvriendelijk is; laat ik het zo maar zeggen. Maar we hebben ook wel uitspraken gehoord, met name in het tweede onderzoek, over zaken die meer op de grens van de rechtsstaat zijn, zoals ontmoediging van deelnemers om aangifte te doen bij de politie als ze getuige zijn geweest van misstanden. Van een paar respondenten hebben we daar voorbeelden van gehoord. Overigens hebben andere respondenten die we daarnaar vroegen, gezegd dat ze daar niets van wisten of dat ze daar geen voorbeelden van hadden gehoord. Polygamie is ook een voorbeeld ...

De heer **Schonis**: Er zijn dus voorbeelden geweest van: je moet geen aangifte doen bij de politie?

Mevrouw **Pels**: Ja.

De heer **Schonis**: En polygamie, dus meer huwelijken?

Mevrouw **Pels**: Ja. Dat wordt niet ontmoedigd, als het ware; laat ik maar me voorzichtig uitdrukken. Ook het islamitische huwelijk, zonder sluiting van een burgerlijk huwelijk, wordt gefaciliteerd.

De heer **Schonis**: Wat bedoelt met "gefaciliteerd"?

Mevrouw **Pels**: Dat wordt soms ook gesloten, daar bij alFitrah. We hebben daar niet heel veel nadere gegevens over, maar dit zijn in ieder geval praktijken waarvan je kan zeggen: daar zit je een beetje op de grens, of soms over de grens heen, van de democratische rechtsstaat.

De heer **Schonis**: Dus u zegt: er is bij u door respondenten aangegeven dat daar islamitische huwelijken worden afgesloten zonder een burgerlijk huwelijk?

Mevrouw **Pels**: Ja.

De heer **Schonis**: Dat zijn eigenlijk alleen religieuze huwelijken, maar die gelden binnen de eigen gemeenschap wel als een huwelijk?

Mevrouw **Pels**: Ja, maar die gelden natuurlijk niet voor de Nederlandse wet.

De heer **Schonis**: Niet voor de burgerlijke stand?

Mevrouw **Pels**: Nee.

De heer **Schonis**: Daar zijn meerdere voorbeelden van?

Mevrouw **Pels**: Ja.

De heer **Schonis**: U heeft in uw onderzoek ook nog een aantal aanbevelingen gedaan. Het eerste onderzoek was in 2016. Toen heeft u concreet aan Dar al-Hudaa, de onderwijsinstelling van alFitrah, een aantal aanbevelingen, suggesties ter verbetering, meegegeven. Weet u of ze daarmee aan de slag zijn gegaan?

Mevrouw **Pels**: De stichting alFitrah? Nee, dat weet ik niet. Nee.

De heer **Schonis**: In uw tweede onderzoek bent u niet tegengekomen dat ze actief aan de slag zijn gegaan met uw aanbevelingen uit het eerste onderzoek?

Mevrouw **Pels**: Nee. U weet ook: ik vertelde net al dat men vanuit alFitrah achter het eerste rapport stond voor zover dat positief was, maar niet voor zover er ook kritische elementen in zaten. Dat doortrekkend, zou je er eventueel van kunnen uitgaan dat ook die kritische geluiden niet een doorwerking hebben gekregen. Maar nogmaals, dit is giswerk. Ik weet het gewoon niet.

De heer **Schonis**: U weet het niet. Er is niet aan u teruggekoppeld, in ieder geval niet vanuit alFitrah zelf ...

Mevrouw **Pels**: Nee, omdat de banden ook verbroken zijn na afloop van het onderzoek.

De heer **Schonis**: Is de gemeente Utrecht aan de slag gegaan met de aanbevelingen die u in het eerste en tweede onderzoek heeft gedaan, voor zover u weet?

Mevrouw **Pels**: Ik denk dat het ... Maar goed, straks spreekt u de burgemeester. Die kan er ongetwijfeld veel dieper op ingaan. Het belangrijkste wat er is gebeurd, is dat er bij de gemeente toch zo veel zorg is ontstaan, ook naar aanleiding van dat eerste onderzoek, maar ook naar aanleiding van allerlei geluiden eromheen -- want die voorbeelden van geen aangifte doen waren er toen ook al -- dat de vervolgactie toen vooral een vervolgonderzoek is geweest om dieper in te gaan op de invloeden van alFitrah, ook de negatieve invloeden.

De heer **Schonis**: Maar de concrete aanbeveling, bijvoorbeeld: stimuleer tussen het contact tussen partijen in de pedagogische civil society in de wijk ... Dat is een hele mooie zin, maar volgens mij bedoelt u daarmee te zeggen: ga meer de dialoog met elkaar aan. Uit dat soort dingen is niet een concreet actieplan gevolgd, of zoiets?

Mevrouw **Pels**: Nou, dat durf ik eigenlijk niet helemaal ... Want dat hebben wij niet zo op de voet gevolgd. Het is wel zo dat de gemeente Utrecht, B en W, de burgemeester -- dat was al staande praktijk -- al een heel regelmatig

overleg heeft met alle bestuurders van alle moskeeën in Utrecht. Daar komen allerlei zaken aan de orde. Ongetwijfeld is dit onderwerp daar ook langsgelopen. Daar waren wij niet bij. Wel na afloop van het tweede onderzoek: toen is er opnieuw zo'n bijeenkomst geweest met alle bestuurders om de uitkomst te bespreken. Daar is ook gesproken over dit soort aanbevelingen, ja.

De heer **Schonis**: Prima, dan zal dat straks bij het verhoor van de heer Van Zanen zeker nog wel aan bod komen. Wat moet er, denkt u, gebeuren om te komen tot goed, kwalitatief informeel moskeeonderwijs? U heeft net al een aantal dingen benoemd in het kader van professionalisering. Welke concrete aanbevelingen heeft u op dat vlak gedaan?

Mevrouw **Pels**: Nou, we hebben al gezegd en we hebben ook al gezien, bijvoorbeeld in het gesprek met de heer Bouharrou -- dat zien wij ook -- dat er echt een beweging op gang aan het komen is vanuit de islamitische gemeenschap, ook ingegeven door de ouders van nu. Ik zei het al. Er komt echt een brede beweging op gang, van: we moeten hier ook bewuster mee omgaan en naar kijken, en streven naar kwaliteitsverbetering. Het is dus ook iets wat de gebruikers van het onderwijs van nu echt aangeven. Ik denk dat het heel belangrijk is -- dat bevelen we ook aan -- om die beweging te ondersteunen. Het punt is dat ... Kijk, je hebt sommige koepels die heel sterk zijn, die heel veel geld hebben, die dat soort kwaliteitsbewaking en -ontwikkeling ook zelf al ter hand nemen, maar je hebt ook veel eenpitters.

De heer **Schonis**: Koepels?

Mevrouw **Pels**: Ja, koepels van moskeeorganisaties. Een belangrijk voorbeeld is Milli Görüs. Naar sommige van die moskeescholen hebben we ook in het verleden wel onderzoek gedaan. Dat is een grote koepel met relatief veel financiën. Die kunnen hun kwaliteitsontwikkeling tot op grote hoogte goed zelf vormgeven, maar heel veel van die eenpitters, autonome moskeeën, kunnen dat niet. Die zijn daar gewoon te arm voor. Die hebben niet de faciliteiten noch de capaciteiten om dat goed vorm te geven. Het is heel belangrijk dat dat ondersteund wordt. Maar het allerbelangrijkste in het

hele verhaal is dat we meegaan met de beweging vanuit de groeperingen zelf, vanuit de moskeewereld zelf. De motivatie is er. Men wil het graag zelf. Het is belangrijk dat men ook zelf de eigen agenda in de hand houdt en dat het niet van bovenaf een oekaze is, maar dat we meegaan in die beweging naar pedagogische innovatie. Ik zei het al: de meerderheid van de moskeeën is van een mainstream, een meer gematigde, signatuur. Men ziet ook, door waar ouders mee komen, dat die twee aspecten van, zeg maar, pedagogisch-didactische kwaliteit en inhoud, de verbinding voor kinderen tussen al die leefwerelden waar ze zich tussen bewegen, die nu vaak met de rug naar elkaar toe staan of los van elkaar ... Ouders vinden het belangrijk dat die verbindingen er komen. Kinderen groeien hier op. De moskeewereld gaat die beweging langzamerhand ook maken. Het is alleen wel belangrijk dat dat, waar nodig, ondersteund wordt. Een van de ...

De heer **Schonis**: Hoe zou die ondersteuning er volgens u uit moeten zien?

Mevrouw **Pels**: Eén mogelijkheid is -- dat hebben we ook al in eerder onderzoek laten zien -- dat je bijvoorbeeld vanuit pedagogisch geschoolde mensen, zoals wij onderzoekers, eens meekijkt: wat gebeurt er, wat is de stand van zaken, wat zijn jullie behoeften, wat geven de ouders aan en hoe kunnen we daarop voortbouwen om stappen te zetten naar pedagogische innovatie? Wij vinden zelf dat er iets als een kwaliteitskader ontwikkeld zou moeten worden, met een aantal criteria waaraan je dan kan denken.

De heer **Schonis**: Een kwaliteitskader? Aan wat voor kwaliteitscriteria moeten we dan denken, volgens u?

Mevrouw **Pels**: Nou, over pedagogisch-didactische kwaliteit, lesstijl, ondersteuning van vrijwillige leerkrachten, training van die leerkrachten, het belang van deels Nederlands als voertaal. Over materiaalontwikkeling, want ook daar valt nog het een en ander te verbeteren. Op een heleboel terreinen. Dat zijn allemaal zaken die in zo'n kwaliteitskader ... Maar ook, zeg maar, meer inhoudelijk: hoe ondersteun je kinderen nu bij hun ontwikkeling als moslim in deze samenleving bij het maken van de verbindingen, die voor hen zo belangrijk zijn?

De heer **Schonis**: Zou de overheid daar een rol in moeten hebben, bijvoorbeeld de onderwijsinspectie?

Mevrouw **Pels**: De onderwijsinspectie lijkt me heel lastig, omdat het om particulier onderwijs gaat, waarvan de financiering voor een groot deel door de eigen gemeenschap wordt opgebracht. We hebben dus gewoon geen wettelijke stok om de hond mee te slaan. Nou, dat klinkt wel heel negatief, maar zo bedoel ik het niet. Wij geloven meer in de beweging van onderop en de ondersteuning daarvan, want men zal het ook niet accepteren als het allemaal van bovenaf komt. Bovendien heeft de onderwijsinspectie zelf ook ... Dat is wel een interessante ontwikkeling. Daar hebben we natuurlijk weleens overleg mee, van: wat is nou goed in zo'n aanpak? Dan is zelfbeoordeling, dat je daar als het ware ook een instrument voor ontwikkelt, dus dat je als het ware vanuit zo'n kwaliteitskader wat stappen ontwikkelt, van wat willen we het eerst aanpakken en wat daarna, en dat je die stappen ook monitort aan de hand van zo'n zelfbeoordeling: dat is eigenlijk een systematiek die bij de onderwijsinspectie ook steeds belangrijker is geworden. Je kunt niet alles controleren. Het moet vooral een beweging van binnenuit zijn, van het onderwijs zelf.

De heer **Schonis**: Dus u zegt eigenlijk, als ik u kort samenvat: er is op dit moment eigenlijk al een beweging van onderaf gaande om meer te professionaliseren. De aanbeveling is: stimuleer dat, geef handvatten, geef kwaliteitscriteria, om op die manier ervoor te zorgen dat het onderwijs zichzelf verbetert ...

Mevrouw **Pels**: Sorry dat ik u in de rede val, maar "geven van kwaliteitscriteria" ... Het is belangrijk dat men zelf ook betrokken is bij de ontwikkeling daarvan.

De heer **Schonis**: Om samen met goede kwaliteitscriteria ...

Mevrouw **Pels**: Het moet voelen als het eigendom, "het is mijn agenda", want anders gaat het niet werken.

De heer **Schonis**: Helder. U zegt: ook die kwaliteitscriteria moeten van onderaf, vanuit de eigen gemeenschap, komen.

Mevrouw **Pels**: Zeker.

De heer **Schonis**: U noemde heel concreet Milli Görüs als voorbeeld van een professionele organisatie. Ziet u Milli Görüs als een gematigde organisatie?

Mevrouw **Pels**: In de zin van het hameren op dogmatische leerstellingen: ja. Wat we wel zien ... Maar ik moet zeggen: het onderzoek dat ik gedaan heb naar Milli Görüs is echt oud, van 2005, 2006. Recent hebben we een onderzoek in Amsterdam gedaan, maar dat was echt alleen een soort quick scan. Er is overigens promotieonderzoek gaande, over Milli Görüs onder andere. Daar heb ik niet de hand in. Maar wat ik zoal weet daarover, is dat het Turkse nationalisme daar meer op de voorgrond staat dan, zeg maar, een vorm van fundamentalisme.

De heer **Schonis**: Dus u zegt: het is meer nationalistisch van karakter dan religieus-fundamentalistisch van karakter? Dat is wat u zegt?

Mevrouw **Pels**: Ja.

De heer **Schonis**: U gaf net zelf aan, en dat zegt u ook in uw position paper: eigenlijk is er niet zo veel onderzoek gedaan naar dit soort zaken in Nederland.

Mevrouw **Pels**: Nee. Ook in het buitenland niet.

De heer **Schonis**: Ook in het buitenland niet?

Mevrouw **Pels**: Nee. Dat begint wel langzamerhand een beetje op gang te komen, maar het is nog uitermate schaars.

De heer **Schonis**: Zou er meer onderzoek moeten plaatsvinden?

Mevrouw **Pels**: Het lijkt mij wel, ja. Het lijkt mij heel goed. Ik denk ook dat onderzoek een belangrijke, zeg maar, bondgenoot kan zijn in die

---

kwaliteitsontwikkeling. Je moet gewoon eerst zicht hebben op de startsituatie: waar zit men en wat zijn de ontwikkelstappen die het eerst genomen kunnen worden?

De heer **Schonis**: Oké, dank u wel.

Mevrouw **Pels**: Graag gedaan.

De heer **Rog**: Uit uw onderzoek bleek dat bij alFitrah sprake was van het faciliteren van polygamie, dat bij misdrijven werd afgeraden om aangifte te doen en dat er ook illegale islamitische huwelijken werden gesloten. Wie sloot die illegale islamitische huwelijken?

Mevrouw **Pels**: Ik weet niet of je islamitische huwelijken op zich illegaal kunt noemen. Het punt is dat er geen burgerlijk huwelijk aan ten grondslag ligt.

De heer **Rog**: En dan is het een illegaal huwelijk.

Mevrouw **Pels**: Oké, dat zijn dan uw woorden. Kunt u de vraag nog een keer herhalen?

De heer **Rog**: Mijn vraag is: wie sloot deze illegale islamitische huwelijken, dus een islamitisch huwelijk zonder voorafgaand een burgerlijk huwelijk te hebben gesloten?

Mevrouw **Pels**: Ik denk dat de leider dat deed, dus de heer Salam. Ja.

De **voorzitter**: Ten slotte nog een laatste vraag naar aanleiding van een opmerking die u maakte. U sprak over alFitrah als een bedrijf. Kunt u aangeven wat voor soort bedrijf dat is? Wat bedoelt u daarmee?

Mevrouw **Pels**: Ik bedoel daar niet zozeer een commercieel bedrijf mee, hoewel ik denk dat dat misschien een element is, maar meer een bedrijf omdat het uit zo veel onderdelen bestaat en het zich ook wil vertakken, dus allerlei andere afdelingen wil oprichten in andere delen van het land.

De **voorzitter**: Dank u wel. Dan zijn we hiermee aangekomen bij het einde van dit verhoor. Nogmaals dank voor uw komst.

Mevrouw **Pels**: Graag gedaan.

De **voorzitter**: Ik sluit hiermee deze vergadering.

Sluiting 11.05 uur.